

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БАЛАЦЬКА О. Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Навчально-науковий інститут
права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»)

УДК 341.29

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.64>ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню міжнародних норм та стандартів щодо доступу до правосуддя, які розроблені та набули розвитку в європейській регіональній системі захисту прав людини. Проаналізовано положення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Хартії основних прав Європейського Союзу, оскільки саме норми цих міжнародних документів є обов'язковими для держав-учасниць Ради Європи та Європейського Союзу. Визначено, що поняття доступу до суду розвивалось у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини та Суду Справедливості Європейського Союзу як елемент та гарантія ефективності права на справедливий суд. Проведено порівняння основ двох правових порядків, які формуються Радою Європи та Європейським Союзом, у питаннях права на справедливий судовий розгляд, права на доступ до суду, ефективний засіб правового захисту. Встановлено, що права щодо доступу до правосуддя, передбачені в ЄКПЛ і Хартії основних прав ЄС, багато в чому перетинаються. Більше того Хартія прямо визнає, що якщо права в Хартії відповідають правам у ЄКПЛ, вони повинні розглядатися як такі, що мають однаковий обсяг та зміст. Таким чином, судова прецедентна практика ЄСПЛ є актуальною при розгляді обсягу прав Хартії основних прав ЄС та їх застосування. Як свідчить прецедентна практика європейських судів у багатьох справах, основною складовою права на справедливий суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права. Доступ до суду та правосуддя включає низку основних напрямків діяльності, які впливають із зобов'язань держав-учасниць за умовами ратифікованих міжнародних договорів, зокрема ЄКПЛ та Хартії основних прав ЄС. У статті також розкрито ці елементи з огляду на резолюції та рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, що відіграють роль орієнтирів та основних цінностей європейської системи судівництва.

Ключові слова: право на доступ до суду, право на справедливий судовий розгляд, право на ефективний засіб правового захисту, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи.

Balatska O. R. The right of access to a court in the European human rights protection system

The article is devoted to studying international norms and standards regarding access to justice, developed in the European regional human rights protection system. The provisions of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Charter of Fundamental Rights of the European Union are analyzed since it is the norms of these international documents that are binding on the member states of the Council of Europe and the European Union. It was determined that the concept of access to court was developed in the precedent practice of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union as an element and guarantee of the effectiveness of the right to a fair trial. A comparison of the foundations of the two legal systems, which are being formed by the Council of Europe and the European Union, in the issues of the right to a fair trial, the right to access to the court, and an effective remedy of legal protection, was held in the article. It has been established that the rights regarding access to justice provided for in the ECHR and the Charter of Fundamental Rights of the EU overlap in many aspects. Moreover, the Charter expressly recognizes that if the rights in the Charter correspond to the rights in the ECHR, they must be regarded as having the same scope and content. Thus, the judicial precedent practice of the ECtHR is relevant when considering the range of the rights of the Charter of Fundamental Rights of the EU and their application. As evidenced by the precedent practice of European courts in many cases, the main component of the right to a fair trial is the right of access, in the sense that a person must be provided with the opportunity to turn to the court to resolve a particular issue, and that there should be no legal or practical obstacles on the part of the state to exercise this right. Access to court and justice includes several main areas of activity that arise from the obligations of the participating states under ratified international treaties, in particular the ECHR and the EU Charter of Fundamental Rights. The article also reveals these elements given the resolutions and recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe, which play the role of guidelines and fundamental values of the European judicial system.

Key words: *the right of access to justice, the right to a fair trial, the right to an effective remedy, recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe.*

Вступ. Відповідно до ст. 55 Конституції України кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Враховуючи практичні кроки України на шляху до європейських цінностей, вступу в ЄС, ратифікації міжнародних договорів, в Україні відбувається утвердження верховенства права та європейського механізму захисту прав людини. Серед європейських правових цінностей у сфері правосуддя, аспектом організації судоустрою та здійснення судочинства є забезпечення права людини на звернення до суду з дотриманням усіх гарантій та прав, що в цілому забезпечувало б право на справедливий судовий розгляд.

У посібнику з питань доступу до правосуддя у Європі, підготовленому Агенцією Європейського Союзу з основних прав (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA) і Радою Європи спільно з Секретаріатом Європейського суду з прав людини, від 2016 року, доступ до правосуддя розглядається не лише автономним правом, але засобом, який надає і розширює можливості втілення в життя інших прав. Відповідно до міжнародного та європейського права з прав людини, поняття доступу до правосуддя зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду (або, за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів) з метою отримання юридичного захисту, у разі якщо права особи були порушені. Доступ до правосуддя надає можливість особам захистити себе від

порушення їхніх прав, відшкодувати шкоду, забезпечити відповідальність виконавчої влади та здійснювати свій захист у кримінальних справах [1, с. 16]. Таким чином, європейська спільнота доступ до правосуддя тлумачить широко та різнопланово, що є як процесом, так і метою та має вирішальне значення для осіб, які прагнуть скористатися іншими процесуальними й матеріальними правами.

Окремі конституційні та теоретико-правові питання доступу до правосуддя у адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному провадженні досліджували такі вчені як Л. Володіна, В. Бойко, І. Гловюк, Л. Головка, Ю. Грошевий, Н. Деркач, О. Дроздов, О. Коровайко, В. Маляренко, О. Михайленко, Л. Мірза, О. Овчаренко, Ю. Оліяничук, В. Півненко, П. Пилипчук, М. Погорецький, Б. Романюк, Н. Сакара, Р. Степанюк, Д. Чекулаєв, В. Шибіко, О. Шило та ін. У правовій літературі підвищену увагу було приділено проблемам доступу до правосуддя в цивільному судочинстві. Заразом слід зазначити, що у правовій науці відсутня єдність щодо розуміння доступу до суду, розмежування доступу до суду та доступу до правосуддя, співвідношення з правом на справедливий суд та верховенством права. Також багато науковців досліджували доступ до правосуддя в контексті забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини. Водночас поза увагою науковців і практиків залишається правова система захисту прав людини, доступу до правосуддя, що передбачені Європейським Союзом та Судом Справедливості Європейського Союзу.

Постановка завдання. Мета цього дослідження – на основі аналізу нормативного правового регулювання та прецедентної практики Європи визначити місце права на суд в європейському механізмі захисту прав людини, порівняти правові порядки, які формуються Радою Європи та Європейським Союзом, у питаннях права на справедливий судовий розгляд, права на доступ до суду, ефективний засіб правового захисту, та розглянути норми жорсткого та м'якого права Європи з цих питань.

Результати дослідження. В Європі фокусування на питаннях доступу до правосуддя на рівні концепцій відбулось в межах всесвітнього руху «Доступ до правосуддя» у 60-х роках ХХ століття з метою забезпечення ефективності права на судовий захист. В основі цього руху стала фундаментальна публікація за редакцією М. Каппеллетті й Б. Гарта «Access to Justice: The Newest Wave in the World Movement to Make Rights Effective» (1978 р.), у якій наведено дослідження з питань теоретичної концепції доступу до правосуддя, значення права на ефективний доступ до правосуддя та бар'єрів, які потрібно подолати, практичних підходів вирішення проблем доступу до правосуддя, тенденцій використання підходу доступу до правосуддя. Як зазначають автори зазначеної публікації, попередньо доступ до правосуддя розглядався як природне право, яке відповідно не вимагало позитивних дій щодо його захисту від держави, тому було суто формальним. [2]

Європейський механізм захисту прав людини започатковано та впроваджено Радою Європи (далі – РЄ), міжурядовою організацією в Європі, яка була створена 5 травня 1949 року, до сфери діяльності якої, зокрема, входить захист та збереження прав та основних свобод людини. Членами Ради Європи на даний момент є 47 держав, в тому числі Україна. РЄ в тісній співпраці з ЄС та ОБСЄ формує європейську систему захисту прав людини, в якій особливе місце займає Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 1950 року (далі – ЄКПЛ), що, безперечно, є основним документом прийнятим РЄ у сфері захисту прав людини. ЄКПЛ відіграє значну роль в процесі гармонізації стандартів у галузі захисту прав і свобод людини в Європі. Права, закріплені в ЄКПЛ, в країнах Європи мають обов'язкову силу. Ці права визначають мінімальні обов'язкові стандарти, що відповідають вимогам сучасного європейського законодавства.

ЄКПЛ закріплює норми міжнародного жорсткого права, тому посідає особливе місце серед міжнародних документів та є основою європейського механізму захисту прав людини. Як вбачається з преамбули ЄКПЛ держави-учасниці підтвердили, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і що при цьому вони

наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини. Згідно з ч. 1 ст. 46 ЄКПЛ Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. [3]

Важливими при цьому є тлумачення змісту цих прав, які здійснюються Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Судом справедливості Європейського Союзу (далі – ЄС), які наповнюють конкретним практичним змістом основні цінності та права, що проголошені у Конвенції та Хартії. Права щодо доступу до правосуддя, передбачені в ЄКПЛ і Хартії основних прав ЄС, багато в чому перетинаються та збігаються щодо обсягу та змісту. Більше того, у ч. 3 ст. 52 Хартії основних прав ЄС прямо визначено, що у міру того, що ця Хартія містить права, які відповідають правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, значення та обсяг цих прав будуть такими ж, як і визначені у зазначеній Конвенції. [4] Отож, порівнюючи два європейські порядки, можна зробити висновок, що судова прецедентна практика ЄСПЛ, тлумачення ЄСПЛ з питань права на справедливий судовий розгляд, може вважатися актуальною при розгляді обсягу прав, які закріплюються у Хартії та щодо їх застосування, а також два правові порядки (ЄСПЛ та ЄС) є різними, однак можуть та повинні узгоджуватись між собою в питаннях тлумачення основних принципів права. Право ЄС має вважатися узгодженим із судовою практикою ЄСПЛ, якщо чітко не зазначено інше.

У європейському праві в галузі прав людини доступ до правосуддя розкривається через дві основні складові: право на справедливий суд та право на ефективний засіб правового захисту, положення яких закріплено в статтях 6 та 13 ЄКПЛ та статті 47 Хартії основних прав ЄС. Так, відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий та відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. У Хартії основних прав ЄС право на справедливий суд передбачено у Статті 47, зокрема ч. 2 передбачає, що кожна людина має право на справедливий та відкритий судовий розгляд у відповідні терміни незалежним і неупередженим судом, раніше створеним законом. Кожен має мати можливість отримати пораду, захист та представництво.

Власне поняття доступу до правосуддя та його елементів в рамках статті 6 ЄКПЛ розтлумачено ЄСПЛ, який визнав, що право на доступ до суду є елементом права на справедливий суд, процедурні гарантії статті 6 не мали б змісту без доступу до суду. Про це йдеться у справах «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*) [5], «Яношевич проти Швеції» (*Janosevic v. Sweden*) [6], у яких ЄСПЛ вирішує питання забезпечення гарантій передбачених ст. 6 ЄКПЛ у конкретних справах крізь призму категорії доступу до суду. Крім того, ЄСПЛ визначає, що доступ до суду є важливим елементом доступу до правосуддя, яке передбачає, що суди забезпечують захист від протиправної діяльності і підтримують верховенство права, наприклад, у справі «Белеш та інші проти Чехії» (*Běleš a další/Republica Ceha*) [7]. Отож, за правом Ради Європи, зокрема виходячи з прецедентної практики ЄСПЛ по статті 6 ЄКПЛ, право на доступ до суду розглядається як елемент права на справедливий судовий розгляд згідно з п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та застосовується до кримінальних обвинувачень, спорів щодо прав та обов'язків цивільного характеру, визнаних національним законодавством.

Стандarti справедливого судового розгляду, які визначені статтею 6 ЄКПЛ співзвучні ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, які універсально закріплені Організацією Об'єднаних Націй, мають складний та взаємопов'язаний характер, і спрямовані на забезпечення належного здійснення правосуддя. Спільне право на справедливий та відкритий судовий розгляд перед компетентним, незалежним і безстороннім судом передбачається пунктами 1 двох статей і безпосередньо стосується як кримінального, так і некримінального (цивільного) процесів. Пункти 2-7 статті 14 Міжнародного пакту і пункти 2-3 статті 6 ЄКПЛ безпосередньо застосовуються у кримінальному процесі, оскільки визначають принцип презумпції невинуватості, встановлюють мінімальні гарантії прав обвинуваче-

ного в кримінальному провадженні, хоча в багатьох випадках вони паралельно передбачають і гарантії для цивільних процесів, наприклад, право на отримання правової допомоги. З іншої сторони, в структурі міжнародних норм: статей 14, 15 Міжнародного пакту, статей 6 і 7 Конвенції слід чітко розділяти положення, які стосуються цивільного та кримінального судових процесів. Наприклад, у справі «А. Дж. в. Г. проти Нідерландів» » [A. J. v. G. v the Netherlands]. Комітет ООН з прав людини відхилив позов заявника, який стверджував, що йому було відмовлено в праві на менш суворе покарання в порушення ст. 15 МПГПП. Комітет мотивував це рішення тим, що це положення стосується кримінальних правопорушень, тоді як позов цього заявника був пов'язаний з вирішенням питання права на опіку дитини [8, с. 21].

Водночас відмінність у застосуванні статті 47 Хартії, яка включає право на доступ до судів, у порівнянні зі ст. 6 ЄКПЛ, полягає у тому, що вона не обмежується кримінальним обвинуваченням, правами й обов'язками цивільного характеру, і застосовується до всіх прав та свобод, визнаних правом ЄС, які включають додатково певні економічні, соціальні та культурні права. Заразом Хартія застосовується на національному рівні лише тоді, коли держави-члени імплементують право ЄС (або відступають від нього). СЕС визначає, що право на доступ до суду означає, що суди мають бути доступними. Зі справ СЕС «Нора Бачо та Янош Іштван Віжничай проти Raiffeisen Bank Zrt» (Nóra Baczó and János István Vizsnyiczai v. Raiffeisen Bank Zrt), 12 лютого 2015 р. [9], «Асоціація незалежних споживачів Кастилії і Леону проти Анунтіс Секундамано Еспанья SL» (Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León v. Anuntis Segundamano España SL), 5 грудня 2013 р. [10], вбачається, що доступність може включати наявність судів із відповідною юрисдикцією, наявність тлумачення (судової практики), доступ до інформації та доступність судових рішень. Вона може також включати географічну віддаленість суду, якщо його місцезнаходження не дозволяє заявникам ефективно брати участь у провадженні.

Крім того, варто зауважити, що судовий спосіб захисту охоплюється й сферою статті 13 ЄКПЛ, яка гарантує, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. У Хартії основних прав ЄС право на ефективний засіб правового захисту передбачено ч. 1 ст. 47: «Кожна людина, чий права та свободи, гарантовані законодавством Європейського Союзу, порушені, має право на ефективний засіб правового захисту перед судом відповідно до умов, встановлених цією статтею.»

Відмінність між нормативними основами та сферою поширення права на ефективний засіб правового захисту в ЄКПЛ та Хартії основних прав ЄС полягає у наступному. Стаття 13 ЄКПЛ гарантує право на ефективний засіб правового захисту в національному органі влади у випадку стверджуваного порушення прав, гарантованих ЄКПЛ, поширюється на всі права, які передбачені ЄКПЛ та передбачає і вимагає надання засобів правового захисту в національному органі влади державами-членами ЄКПЛ. Тоді як право на ефективний засіб правового захисту за статтею 47 Хартії основних прав ЄС застосовується до всіх прав і свобод, гарантованих правом ЄС: воно не обмежується порушеннями прав, які охоплені Хартією. Стаття 47 Хартії основних прав ЄС застосовується до прав та свобод, гарантованих правом ЄС, застосовується лише тоді, коли держави-члени впроваджують право ЄС, та вимагає надання засобів правового захисту в судовому органі. Важливо зазначити, що для держав-членів ЄС, якщо Хартія основних прав ЄС не може бути застосована, можна застосовувати ЄКПЛ, оскільки всі 28 держав-членів також є державами-сторонами ЄКПЛ.

Комітетом Міністрів РЄ, уповноваженим за приписами Статуту Ради Європи органом, діяти від її імені та впроваджувати необхідні заходи для досягнення мети Ради Європи, включаючи питання про укладення конвенцій або угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань, було прийнято низку резолюцій та рекомендацій щодо забезпечення ефективного доступу до правосуддя. На відміну від ЄКПЛ вони мають рекомендаційний декларативний характер, однак відіграють роль орієнтирів та основних цінностей європейської системи судівництва. Їх роль як «необов'язкових» актів і директив

надзвичайно важлива, оскільки саме вони тлумачать та роз'яснюють стандарти, закріплені в обов'язкових міжнародних документах, що приймаються за результатами збору інформації та вивчення конкретних питань у правових системах різних країн, акумулюють їх досвід у тих чи інших сферах, а також містять висновки, аналіз оцінюваних процесів і практичні рекомендації до впровадження тих чи інших принципів.

Серед них варто назвати Рекомендацію № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи для держав-членів щодо шляхів полегшення до правосуддя від 14 травня 1981 року, у якій державам-членам ЄКПЛ рекомендовано вжити всіх необхідних заходів, щоб інформувати широкий загал про засоби захисту прав кожної особи в судовому порядку, а також спростити, прискорити і здешевити судові провадження по цивільних, господарських, адміністративних, соціальних або податкових справах. Отож, на виконання завдань з полегшення до правосуддя державам слід дотримуватись наступних принципів: інформування громадськості, зокрема про місцезнаходження і компетенцію судів, а також про порядок звернення до суду або ж захисту своїх інтересів у судовому порядку; спрощення судових процедур, що включає в тому числі вжиття заходів з примирення сторін, надання правової допомоги, забезпечення зрозумілості мови, перекладу та обмеження кількості експертів; прискорення провадження, що включають заходи для максимального скорочення строків винесення рішень судами, швидко, без непотрібних формальностей, особистої явки в суд чи зайвих витрат, забезпеченням виконання рішення; спрощення системи судових витрат шляхом їх скорочення та скасування; передбачення проведення особливих процедур, зокрема у спрощеному провадженні [11].

Приміром показово, що у Резолюції (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації від 2 березня 1978 року Комітет Міністрів Ради Європи зазначає, що право на доступ до правосуддя і справедливий судовий розгляд, гарантоване статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, є суттєвою ознакою будь-якого демократичного суспільства. Відтак важливо вживати всіх необхідних заходів з метою усунення економічних перешкод доступові до правосуддя і що наявність відповідних систем правової допомоги сприятиме виконанню цього завдання, особливо щодо осіб, які перебувають в економічно несприятливому становищі. Також у цій резолюції Комітет Міністрів РЄ розглядає надання безоплатної правової допомоги як зобов'язання, покладене на суспільство в цілому, що також сприяє усуненню перешкод доступові до правосуддя [12].

Рекомендація № R (93) Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 8 січня 1993 року спрямована на вдосконалення існуючих систем юридичного консультування і правової допомоги, особливо щодо найбідніших верств населення. Відтак, з метою доповнення механізмів, котрі діють відносно інших категорій населення, для яких ці системи були розроблені, рекомендує урядам держав-членів впроваджувати низку заходів якими сприяти найбіднішим верствам населення доступ до закону («праву на захист законом»); до позасудових методів розв'язання конфліктів; до судів [13].

У Резолюції 76 (5) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу з цивільних, торгових і адміністративних справ 18 лютого 1976 року рекомендовано урядам держав з метою усунення перешкод економічного характеру щодо доступу до правосуддя гарантувати рівні можливості з надання правової допомоги громадянам Ради Європи та іноземцям [14]. Крім того, окремі аспекти здійснення правосуддя та гарантій доступу до правосуддя містяться у наступних рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи: Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 року [15], Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи Про принципи цивільного судочинства, спрямовані на удосконалення судової системи від 28 лютого 1984 року [16], Рекомендація № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи Про введення в дію і вдосконалення функціонування систем і процедур оскарження із цивільних і торговельних справ [17], Рекомендація № R (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року [18], Рекомендація № R (95)

11 Комітету Міністрів Ради Європи про відбір, обробку, надання і архівацію судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах від 11 вересня 1995 року [19], Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи про становище потерпілого у кримінальному праві і кримінальному процесі від 28 червня 1985 року [20], Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи Про спрощення кримінального судочинства від 17 вересня 1987 року [21], Рекомендація № R (95) 12 Комітету Міністрів Ради Європи Про управління системою кримінального правосуддя від 11 вересня 1995 року [22], Рекомендація № Res (2001) 12 Комітету Міністрів Ради Європи про альтернативи судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 5 вересня 2001 року [23].

Зі змісту вище наведених резолюцій та рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи вбачається, що доступ до правосуддя включає ряд таких основних напрямків діяльності зобов'язань держав-учасниць як: інформування широкого загалу про засоби захисту прав кожної особи в судовому порядку; застосування спрощених та особливих судових процедур, а також використання несудових (альтернативних) засобів розв'язання правових конфліктів; вжиття заходів щодо прискорення провадження, скорочення та дотримання строків винесення рішень судами; забезпечення надання адвокатом високопрофесійної та доступної правової допомоги особам, які через скрутне матеріальне становище не в змозі її самостійно оплатити, а також надання перекладу зрозумілою мовою; скорочення або анулювання судових витрат, якщо вони стають перешкодою для доступу до правосуддя; вжиття заходів, спрямованих на усунення зловживань правом особи на звернення до суду та у тому числі усунення зловживань правом на оскарження; забезпечення судових органів найсучаснішими технічними засобами, створення сучасних автоматизованих систем зберігання судових рішень із забезпеченням належного доступу до них; забезпечення доступу потерпілого до правосуддя; вжиття заходів, спрямованих на підвищення ефективності управління робочим навантаженням, фінансами, інфраструктурою, людськими ресурсами й засобами зв'язку в судовій системі; забезпечення гарантій незалежності та безсторонності суддів при відправленні правосуддя.

Висновки. Отже, в європейському праві право на доступ до суду, є елементом доступу до правосуддя та невід'ємним багатоаспектним елементом верховенства права, без забезпечення якого немислима реалізація права на справедливий суд та ефективне відновлення в правах заявників. Права щодо доступу до правосуддя та права на ефективний правовий засіб, передбачені в ЄКПЛ і Хартії основних прав ЄС, багато в чому перетинаються. Більше того Хартія прямо визнає, що якщо права в Хартії відповідають правам у ЄКПЛ, вони повинні розглядатися як такі, що мають однаковий обсяг та зміст. Заразом є й відмінності у правовому порядку, який передбачений в ЄС та РЄ, що визначає також перспективи більш детальних наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя: Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, 2016. 236 с. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>
2. Bryant G. Garth, Mauro Cappelletti. Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2140&context=facpub>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n328
4. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» Golder v. the United Kingdom), № 4451/70, 21 лютого 1975 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_086.

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яношевич проти Швеції» (Janosevic v. Sweden), №34619/97, 23 липня 2002 р URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60628%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60628%22]})

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белеш та інші проти Чехії» (Běleš a další/Republika Čechy), №47273/99, 12 листопада 2002 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60750%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60750%22]})

8. Справедливое судебное разбирательство в международном праве: юридический сборник. ISBN 978-92-9234-855-7. БДИПЧ ОБСЕ, 2013. 281 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/100894.pdf#page=16>

9. Справа «Нора Бачо та Янош Іштван Віжничай проти Raiffeisen Bank Zrt» (Nóra Baczó and János István Vizsnyiczai v. Raiffeisen Bank Zrt), 12 лютого 2015 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427311782999&uri=CELEX:62013CJ0567>

10. Справа «Асоціація незалежних споживачів Кастилії і Леону проти Анунтіс Секундамано Еспанья SL» (Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León v. Anuntis Segundamano España SL), 5 грудня 2013 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427311918293&uri=CELEX:62012CJ0413>

11. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи для держав-членів щодо шляхів полегшення до правосуддя від 14 травня 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133#Text

12. Резолюція (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації від 2 березня 1978 року. Комітет Міністрів Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_132#Text

13. Рекомендація № R (93) Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 8 січня 1993 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_4.pdf

14. Резолюція 76 (5) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу з цивільних, торгових і адміністративних справ 18 лютого 1976 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_131#Text

15. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf

16. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи Про принципи цивільного судочинства, спрямовані на удосконалення судової системи від 28 лютого 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text

17. Рекомендація № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи Про введення в дію і вдосконалення функціонування систем і процедур оскарження із цивільних і торговельних справ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_153#Text

18. Рекомендація № R (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text

19. Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи про відбір, обробку, надання і архівацію судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах від 11 вересня 1995 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_6.pdf

20. Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи про становище потерпілого у кримінальному праві і кримінальному процесі від 28 червня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text

21. Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи Про спрощення кримінального судочинства від 17 вересня 1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339#Text

22. Рекомендація № R (95) 12 Комітету Міністрів Ради Європи Про управління системою кримінального правосуддя від 11 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_130#Text

23. Рекомендація № Rec(2001)12 Комітету Міністрів Ради Європи про альтернативи судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 5 вересня 2001 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

